

Marijan Jurčević, OP.

NACIONALNI I KULTURNI IDENTITET U EUROPSKOJ ZAJEDNICI

Izv. prof. dr. Marijan Jurčević, KBF - Teologija u Rijeci

UDK: [008+323.1]:282/289 (061.1EU)

Izlaganje na znanstveno-pastoralnom skupu

Oblikovana je nova Europa. Na ovaj su događaj vrlo različite reakcije. Jedni su ushićeni od radosti i čudesnog očekivanja od Nove Europe, drugi su opet skeptični strašeći se da će nestati mnoge vrijednosti i mnoge male kulture. Koji je stav bliže istini?

Nema dvojbe da je nova Europa veliki izazov i veliki rizik. Isto tako možemo reći da nije proizvod neke ideologije, nego više sveopćeg događanja. I ekonomije i informatike i tehnologije i kulturne komunikacije.

Osnovno je kako 'spasiti' čovjeka i njegov identitet? Kako spasiti male kulture? Kako ostati slobodan i osoban? Zato je vrlo važan i koristan dijalog. Osobito je bitna svjesnost vrijednosti svoje kulture i svojeg vjerovanja. Ipak vreba vrlo velika opasnost od 'velikih' kultura i religija.

Kršćanstvo je baza europske kulture i otvoreno je za sve kulture i rase. Kršćanstvo je univerzalna religija. Snalazi se u svakome rodu i plemenu, u svim kulturama.

Ključne riječi: Europa, kultura, identitet, kršćanstvo.

* * *

Evangelje, vesela vijest Isusa Krista, upućeno je svakome biću. Kristova je vijest univerzalna, što hoće reći da je trans-kulturna. Ipak se ta ista Vijest ne može čuti nego posredstvom određene kulture i jezika, kao što nam potvrđuje povijest kršćanstva. Gledano načelno, nijedna kultura nije nekompatibilna s kršćanskom porukom. Ipak, neke su kulture 'bliže' kršćanskim postavkama, jer postoji povezanost između vjere i izvjesnih vrijednosnih uvjeta. A danas, kada živimo vrijeme susreta i miješanja različitih kultura, istočnih i zapadnih, koje su vrlo duboko obilježene određenim religijama, kako danas reagirati iz naše kršćanske kulture i našeg katoličanstva?

Susrećemo se s novim iskustvom kršćanstva i Crkve na početku dvadeset prvog stoljeća. Zato je potrebno promisliti o našem nacionalnom i kulturnom identitetu unutar europeizacije i globalizacije. Ni jedno ni drugo ne možemo zaustaviti, ali je vrlo važno kako se suočiti i uočiti izazove i strahovanja u ovom novom svjetskom i europskom iskustvu.

Dobro je napomenuti da današnja kultura nije samo proizvodnja diskova, šansona, filmova. Kultura je također vjerovanje, sakralno, tradicijsko, koje sve više i više nazivamo nacionalnim identitetom. Isto je tako važno upozoriti da je logika cirkulacije ideja (religija, ideologija) nesvodiva na cirkulaciju proizvoda. Jer usvajanje sustava simbola (mitova, umjetnosti, religija, itd.) drukčija je negoli konzumacija materijalnih dobara. Zato je sigurno da je kulturna mondijalizacija, ako se događa, sasvim drugog tipa negoli ekonomska globalizacija.¹

1. Izazovi i rizici

Europeizacija, dosljedno i globalizacija, izazov je i rizik na mnogim životnim planovima, počevši od ekonomije pa sve do kulture i religioznosti. Neki to nazivaju četvrtom dobi čovječanstva, planetarnom dobi.² Ponuda je velika i velika je neizvjesnost kao i opasnost, osobito za male zemlje i 'male' kulture, pa i religije. Kao da se javlja neka globalna etika koja je iznad pojedinih etika i kultura. Zato bi mogli reći da je velika prilika za evanđeosku poruku i velika opasnost za okoštale i petrificirane kalupe unutar vjerovanja i kulture. Europeizam je velika šansa za budućnost humanizma u svijetu, prvenstveno u Europi. Isto tako može biti i velika opasnost, osobito za male narode i kulture.

Već je Drugi vatikanski sabor izveo Crkvu iz europeizma u kulturni policentrizam. I u ovome je Koncil vidio šansu za Crkvu i za budućnost čovječanstva. Pa ako se još i danas ljudi straše europeizacije i globalizacije onda je razlog u imperijalističkom odnosu prema manjima i nemoćnijima. Kao da je ekonomska mjera postala mjera svih odnosa. Bogati se još više obogaćuju a siromašni su još siromašniji. Tako je i s malim kulturama i malim entitetima. Vjekovno su opstali, a sada je njihov opstanak u opasnosti.

¹ Usp. G. LECLERC, *Mondes émergents et civilisations à l'épreuve*, u: *Esprit*, décembre 2000, str. 105.

² C. GEFRE, *Op. Le Christianisme face à la pluralité des cultures*, <http://www.op.org> (IDI)

Religijski pluralizam u jednoj dosta zatvorenoj sredini može biti velik izazov za preispitivanje zrelosti i religijske vrijednosti. Suočenje se događa ne samo s drugim velikim religijama nego s 'malim' religijama koje je još teško i kvalificirati kao religije. Danas je to pitanje cijelog svijeta. Možda nešto malo manje u islamskim zemljama. Kako živjeti i kako svjedočiti vjeru i kulturu u pluralnom svijetu, to je današnje pitanje.

2. Vrijeme nesigurnosti

Više ne živimo ni stanje ateizma, ni antiklerikalizma, nego mentalitet pluralizma, kulturnog i religioznog, pod znakom nesigurnosti i različitim opcijama - religioznim, etičkim socijalnim i političkim. Živimo vrijeme pluralističke ideologije u svim različitostima. Pod izlikom respektiranja svačije autentičnosti sva su mišljenja vrijedna i tako se sve norme i religije i kulture relativiziraju. A ovo je znak da smo u sveopćoj krizi istine i relativiziranju hijerarhije svih vrijednosti. Znači, ova kultura nesigurnosti siguran je simptom opće krize istine, etike. Ovo ponavljam i podvlačim.

Je li nužno da se mora učiniti adaptacija ako se hoće ostati 'živ' u ovom vremenu globalizacije i europeizacije? Transformacija i adaptacija traju cijelu povijest, samo je sada ubrzana. A u ovoj su transformaciji svi ljudi odgovorni, netko više netko manje, netko aktivno netko pasivno.

Tri stvari treba precizirati ako se želi bolje upoznati ljudsku i osobnu odgovornost u ovim svjetskim promjenama.

a) *prihvatanje nove geopolitičke perspektive*. Ljudski razvoj individue i naroda zavisi od izbora koji svatko mora učiniti da bi uskladio svoje odnose s okolnim svijetom. Usklađivanje s okolnim svijetom ni u kojem slučaju ne bi trebalo značiti i gubitak vlastitog identiteta. A što je neka kultura zrelija toliko je otvaranje i usklađivanje lakše. Koliko su jedinke svjesnije svojih vrijednosti toliko lakše usvajaju druge bez da se same gube.

b) *socijalna pitanja postala su svjetska pitanja*. Svijet iz dana u dan postaje svjestan potrebe socijalne pravde. Na to je upozorio već Papa Pavao VI. u *Populorum Progressio*, da to nije pitanje samo za kršćane nego se odnosi na sve ljude, na cijelo čovječanstvo. "Kad Crkva govori o grešnim situacijama ili kao društvenim grijesima označava određene

situacije ili stanovito skupno ponašanje više ili manje raširenih društvenih skupina, ili pak stanovištva cijelih država i blokova, ona zna i proglašava da su ti slučajevi društvenog grijeha plod, gomilanje i sažimanje brojnih osobnih grijeha. Riječ je o posve osobnim grijesima onih koji podržavaju ili izazivaju nepravdu ili izrabljivanje; onih koji, premda bi mogli nešto poduzeti da se izbjegnu, otklone ili barem ograniče određena moralna zla, oni propuštaju to učiniti iz nemara, straha i lažne solidarnosti, zbog skrivanja sudioništva ili iz ravnodušnosti; onih koji se izgovaraju da nije moguće izmijeniti svijet; također onih koji sebi žele prištedjeti napore ili žrtve izgovarajući se višim razlozima.”³ To naglašava i Drugi vatikanski sabor u dokumentu *Radost i nada*, br. 88. Isto ponavlja i današnji papa Ivan Pavao II. u spisu *Pomirenje i pokora*, u spomenutom broju i u cijelom dokumentu. A pojam “grešnih struktura” posebno je analiziran u enciklici *Socijalna skrb*, br. 36: “Valja istaknuti da svijet, podijeljen na blokove, koji se oslanjaju na krute ideologije, gdje umjesto uzajamnosti i solidarnosti vladaju različiti oblici imperijalizma, može biti samo svijet podvrgnut ‘strukturama grijeha’.” Nitko više ne može ostati izoliran, gledano socijalno. Stvaranje novih socijalnih struktura danas je u prvom planu moralnih obaveza pojedinca i cijele zajednice. Socijalna briga spada na svakoga čovjeka. Samim time što smo ljudska bića time smo i socijalna bića.

c) *moralna i kulturna formacija*. Potrebna je osobna formacija puno više negoli dok je ‘vladala’ jedna ideologija i jedna religija. Nestali su mnogi potpornji koji su do jučer podržavali kad nije bila potpuna svjesnost i odgovornost.

Stvaranje novih socijalnih struktura sigurno otvara potrebu usklađivanja i razvijanja moralnih obligacija koje će štititi pojedince. Opasnost je da se ne izgubi pojedinac, pa čak i mali narodi i male religije. Potrebno je premisliti sve odgojne metode i norme. Odgoj sigurno mora imati u vidu globalni svijet i modernu informatiku koja povezuje sve ljude.

3. Identitet

Pojam i riječ identitet vrlo je kompleksan u humanističkim znanostima zbog mnogovrsnog značenja koje mu se pridaje, zavisno od toga na koji

³ *Pomirenje i pokora*, K. S. Zagreb 1985, br. 16.

se objekt odnosi. Gledano etimološki izvodi se iz latinske riječi *identitas* i označuje "istost", a izražava "kvalitetu identičnoga". Pojam služi također za označavanje *individualnog identiteta*, ali se odnosi i na *kolektivne entitete*: jedne socijalne grupe, globalno društvo, jednu zajednicu itd.... Kolektivno je značenje identiteta u postmodernom vremenu preneseno također i na kulturne vrijednosti.⁴

Kulturni identitet znači kontinuitet duboke svijesti oko nekih vrijednosti koje čine neku kulturu, kontinuitet svijesti koja nam govori da smo isti usprkos različitosti. Radi se ipak o dinamičkom pojmu koji podrazumijeva i različitost i sličnost s "drugima". Tako je kulturni identitet kao neki "svakodnevni plebiscit" jer se svaki dan dograđuje i reformira prema članovima zajednice.

Dobro je napomenuti da je pragmatični oportunistički postmoderne misli doveo do relativiziranja i aktualiziranja kulturnog identiteta kao nečega varijabilnog i usklađujućeg prema nekoj internacionalnoj realnosti. Ipak, dobro je reći da kulturni identitet ne dolazi od konvencije ili interesa. Zato kulturni i nacionalni identitet nije pitanje konvencije ili interesa. On nije nastao dekretom nego "svakodnevni plebiscit" koji je postao svojina određene zajednice. Zato odgovornost za kulturni identitet ne može preuzeti vlada, jer nije pitanje moći nego kolektivne svijesti. Historijski korijeni ne adaptiraju se niti dograđuju "dekretom", nego, jednostavno, putem "svakodnevnog plebiscita"⁵.

Živimo u holističkom vremenu, prema kojemu je svaka jedinka ovisna o zajedničkom životu, i sve se razvija u određenim odnosima. Čovjek zavisi od socijalnog konteksta, a "humana ekologija," kao i stablo, zavisi od ekologije šume i vice versa. Globalizacija ide za time da razvije osobnu i kolektivnu slobodu i time mogućnost prelaska s individualnog na kolektivno, s nacionalnog na međunarodno, s određene religije na neki sinkretistički credo.

⁴ G.Y. BOSCAN, Le dialogue entre les identités culturelles dans les processus de globalisation, u: *Notes et documents*, br. 65, str.22.

⁵ Usp. *Isto*, str. 23.

4. Nadilaženje rizika europeizacije

Potrebno je biti svjestan bogatstva pluralizma koji prihvaća pravo na različitost. Različitost je UNESCO definirao kao kreativnost, koja predstavlja neprocjenjivi rizor. Bogatstvo duha i bogatstvo narodnih kultura doprinose rušenju zidova među narodima i religijama, otklanjanje netolerancije i etnocentrizma kao i nacionalističke arogancije. Europeizacija ide za kooperacijom među državama i narodima.

Ponovimo, ne treba zaboraviti da europeizacija, kao i globalizacija, sa sobom nosi mnoge dobitke i velike rizike. Kako uspostaviti ravnotežu između globalizacije i vlastitog identiteta? To je temeljno pitanje. Očito je da se kulturni dignitet izvodi iz digniteta ljudske osobe, bez obzira na trend prema "svjetskoj civilnoj kulturi" kao univerzalnoj vrijednosti.⁶ Ipak u svemu tome mora se poštivati kulturna autodeterminacija koja štiti od marginalizacije i kolonizacije. Svatko treba postati svjestan svojih kulturnih vrijednosti, kulturnih specimena bez ikakvog etnocentrizma. A autohtona kulturna i vjerska kvaliteta nisu biološka karakteristika, nego elementi 'građanstva' (civiliziranosti) koji se uobličuju u vrednovanju ljudskih prava i specifičnosti. Zato se nadamo da idemo vremenu kada će se sve više vrednovati različite kulture i posebnosti, osobito manjinskih naroda. Samo je koegzistencija budućnost čovječanstva. A za to treba odgajati generacije koje dolaze i kojima pripada budućnost.

Radi ovih razloga Svjetska komisija za kulturu i razvoj UNESCO-a u svojem dokumentu o *Stvaralačkoj različitosti* kaže: "Socijalni mir je nužan za humani razvoj; on zahtjeva da kulturne specifičnosti ne budu shvaćene kao strani elementi, neprihvatljivi ili prezreni, već kao refleksi humane koegzistencije iz koje svi možemo naučiti i steći neprocjenjive informacije."⁷ Dapače, naglašava se da mir nije samo stanje ponašanja nego i moći.

5. Kulturna sloboda i proces europeizacije

Isti dokument UNESCO-a precizira tri temeljna argumenta o kulturnoj slobodi. Na prvom mjestu upozorava da je kulturna sloboda

⁶ Usp. *Isto*, str. 26.

⁷ *Notre diversité créatrice*, Paris, 1996, str. 25.

jedna kolektivna sloboda. Ona daje pravo jednoj grupi ili zajednici da živi model koji izabere. Jer kulturna je sloboda i vrednovanje ambijent osobne slobode. Nema slobodna čovjeka bez određene sredine, bilo da je muško ili žensko. Ona njega određuje, donekle i njegov kulturni i nacionalni ambijent. Ne može se prihvaćati čovjeka kao čovjeka, apstraktno, a ne prihvaćati ga u njegovoj konkretnosti. Često se baš tu griješi kad se tvrdi "za mene je najvažnije da si ti čovjek", a s druge strane ne prihvaća se konkretnog čovjeka u njegovoj konkretnosti, u njegovoj koži.

Na drugom mjestu, kulturna je sloboda korektno shvaćena garancija slobode u svim drugim sektorima društva. Ta sloboda ne spašava samo kulturni identitet i prava zajednice nego i sva individualna prava svakog pojedinca. Istina, neka se osobna prava mogu ostvarivati i bez kolektivnih prava, ipak ova posljednja garantiraju i ona individualna za rast osobe.

I treći je argument da kulturna sloboda konsekrira pravo na različitost, što znači da protežira različitosti i kreativnost koja se očituje u različitosti. Zaista, različitost multikulturalnih društava i kreativnost idu zajedno.⁸ Ne smiju dominantne grupe ugroziti kulturu manjih, a osobito ne individualnu slobodu i opredijeljenost.

6. Odgoj za dijalog između članova različitih kultura

U ovo naše vrijeme globalizacije i europeizacije svijeta nijedna kultura ni kulturni identitet ne može ostati kao izolirani otok, niti kao zatvoren u svoju kutiju. Naprotiv, postoji recipročni utjecaj jednih kultura na druge, i time čovječanstvo, a i pojedinac, postaju bogatiji i univerzalniji. To znači da svi trebamo postati svjesni da je pluralizam vrijednost, a time se moramo učiti dijalogu na svim razinama. Samo se dijalogom može spasiti partikularnost i koristiti univerzalnost. Prihvatanje pluralističkog razlikovanja kultura, za razliku od homogenizacije, čemu teži globalizacija i europeizacija, puno više obogaćuje i zdravi. Svaka se kultura bogati u dijalogu s drugim kulturama, bolje spoznajući samu sebe i uvažavajući i vrednujući druge.⁹

Tekovina je novog vremena usvajanje pluralizma, jasno, kao tolerancije i vrednovanje drugih i drukčijih kultura i identiteta. Ovo se uči u

⁸ Usp. G.Y. BOSCAN, *Nav. djelo*, str. 28.

⁹ Usp. *Isto*, str. 29.

istoj kulturi i naciji. Unutar iste kulture postoje izvjesne različitosti i komplementarnosti. Dapače, ne gubi se identitet već se bolje i čistije formira dijalogom različitosti.

Osnovno je da prihvatimo i vrednujemo različitost kultura, usprkos što se u novije vrijeme javlja trend prema 'univerzalizaciji' i ujednačavanju, zapravo k nestanku nekih manjih kultura. Osobito se ovo primjećuje poslije pada Berlinskog zida i informatičke ere. Sve je u razmjeni i uzajamnom prožimanju. No može se reći da globalizirani svijet ipak stvarno nije naklonjen nekom velikom pluralizmu. Veliki svijet teži prema unitarnosti, kako je nameću veliki i moćni. Svake godine 'izumire' nekoliko jezika i kultura.

Uza svu globalizaciju čovječanstva (ekonomsku i kulturnu), ipak se ne smanjuju konflikti, kako to dosta dobro rasvjetljava Huntington u svojoj knjizi *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*.¹⁰ Pojedinci se ipak bore da sačuvaju svoj identitet, a isto tako i manje kulture i nacije. Ni u kojem slučaju ne treba izjednačavati ekonomsku globalizaciju s kulturnom i religijskom. Ove posljednje nose osobnost pa ih se stoga i ne smije 'globalizirati'.

Europeizacija zahtjeva danas od svih nacija, kultura i religija veću *auto-svijest*. Potrebno je biti svjestan svojih vrednota i njih prakticirati bilo gdje u svijetu. Time će se činiti doprinos bogatstvu ljudskog roda. Svako gušenje i svaka nesvjesnost više bi išla u prilog odumiranju negoli oživljavanju pluralnog bogatstva. Za europeizaciju, kao i za mondializaciju (globalizaciju), potreban je osobni i zajednički odgoj. Odgoj za 'svoje' i za svjetske vrednote.

Tako možemo konstatirati da postoji otpor prema nestanku i utapanju pojedinih nacionalnih kultura, s druge strane ipak se događa neki globalni identitet koji, istina, ne izjednačava sve kulture i etike, ali ih sve relativizira, a time i manje vrednuje.

¹⁰ Usp. Samuel P. HUNTINGTON, *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Izvori, Zagreb, 1998.

Zaključak

Isus je svojim rođenjem i smrću prihvatio konkretnu nacionalnu i kulturnu partikularnost, dok je uskrsnućem uveo konkretnu univerzalnost. Na ovome bi planu i na ovoj podlozi trebalo izgraditi teoriju odnosa kulture i religije. Na Zapadu možemo konstatirati da je došlo do vrlo velike identifikacije ili formacije kršćanstva i zapadne kulture. Isto tako i pojedinačno, u pojedinim narodima, nastala je identifikacija kršćanstva i njezinih vrednota s kulturom. Takav je slučaj i s Hrvatskom. Teško je odvojiti hrvatsku kulturu od kršćanstva, odnosno katoličanstva.

Redovno je vrlo teško napraviti rigoroznu distinkciju između kulturnih i religioznih elemenata. Osobito ako se slijedi inspiracija evanđelja onda se treba uvažavati sve različitosti i preko različitosti težiti prema jedinstvenom zajedničkom. Očito je da je evanđelje upućeno svim ljudima nadilazeći sve kulture i različitosti. Ono naviješta i svjedoči nadu iznad svih granica i posebnosti, iako uvijek govori konkretnom čovjeku unutar konkretne kulture i vlastitog identiteta.

Slušać je Božje riječi uvijek partikularan, situiran u kulturni, religiozni i ekonomski kontekst koji uvjetuju njegovu mogućnost čuvenja i razumijevanja. Jer kršćanska poruka nije apstraktna ideologija nego konkretan život, tako traži konkretnog čovjeka u cijelom njegovom okruženju. Kršćanska je poruka fundamentalno iskustvo grupe ljudi prije dvadeset stoljeća: Isus je Spasitelj svih ljudi.

Evanđeoska poruka, dosljedno njoj i kršćanstvo, sve kulture uvažava i prema svima je kritična (*crisis*). To je očito iz prvog susreta s Izraelovom religioznošću i kulturom. U nekim je točkama ona istinska dispozicija za kršćanstvo, dok je u drugim smetnja. Još je više tako s drugim kulturama. U nekim su elementima one dobra baza za vlastiti identitet, a opet u drugim točkama vrlo velika smetnja. Jer nema istinskog živog prijenosa Vesele vijesti bez izvjesne interpretacije, zato joj neke kulture bolje odgovaraju, dok su druge izrasle na drugom modelu koji je puno različitiji od kršćanstva.

Već smo spomenuli da su UN deklarirali važnost i pravo na kulturni identitet: "Pravo je svakog naroda da uskladi stil života prema svojem izboru. Kulturna sloboda garantira slobodu u svim drugim domenama

protežirajući ne samo prava grupe nego također svake jedinke iste grupe. Autorizirajući različiti stil života, ona potiče eksperimentalizaciju, različitost, imaginaciju i stvaralaštvo. Kulturna sloboda omogućuje nam da budemo slobodno opskrbljeni jednom od temeljnih potreba, pravom da definiramo što su istinske potrebe.”¹¹ Iz ovoga se može uočiti koliko je važan i bitan kulturni identitet i svjesnost vrijednosti kulture koju se živi.

Kako kaže E. Morin, ekonomska i kulturna globalizacija i europeizacija nije učinila progres na moralnom i humanom planu. Ljudi nisu puno humaniji i brižniji za druge. Prema njemu, mi smo još planetarno u željeznom vremenu. Još se događa smjena progressa i regresa.¹² Prema tome od europeizacije i globalizacije ne treba zazirati niti se njih plašiti, nego postati svjestan sebe, svoje kulture i svih svojih vrednota. Istina, europeizacija treba zrelije i svjesnije osobe.

¹¹ *Notre diversité créatrice, Rapport de la Commission mondiale de la culture et du développement*, UNESCO, Pariz, 1996, str. 15-16.

Usp. ELIAS LEVY, Edgar Morin, *l'hyperspécialisation menace la culture et la pensée*, *La presse*, Entrevue, Montréal, (29 octobre) 2000.

Sommario

L'IDENTITA' NAZIONALE E CULTURALE NELLA COMUNITA' EUROPEA

La nuova Europa si e' formata e le reazioni sono del tutto diverse l'una dall'altra. Gli uni sono entusiasti, gioiscono ed attendono miracoli dalla Nuova Europa, gli altri sono scettici e temono che molti valori ed altrettante culture minori andranno perduti. Quale posizione si avvicina di piu' alla verita'? E' indubbio che la nuova Europa apre una sfida ed un rischio. Possiamo dire anche che essa non e' il prodotto di una qualche ideologia, bensì di avvenimenti globali: economici, informatici, tecnologici, di comunicazione culturale.

La questione di fondo e': come "salvare" l'uomo e la sua identita'? Come porre in salvo le culture minori? Come rimanere liberi ed individui? Qui e' molto importante ed utile il dialogo. E' essenziale specialmente la coscienza del valore della propria cultura e del proprio credo. Esiste pur sempre il pericolo delle "grandi" culture e religioni. Il cattolicesimo sta alla base della cultura europea e si apre a tutte le culture e le razze. Il cattolicesimo e' la religione universale. Puo' vivere nell'ambito di ogni stirpe, ogni tribu', ogni cultura.

Parole chiave: Europa, cultura, identita', cattolicesimo.